

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ: ЇЇ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

У статті досліджується динаміка трудової міграції в Україні. Проаналізовано її демографічні та соціально-економічні причини і наслідки.

Ключові слова: трудова міграція, міграційний капітал, заробітчани

I. Вступ. Розширення процесу глобалізації економіки супроводжується зростанням масштабів міграції робочої сили. Вони належать до найбільш вагомих факторів розвитку людства, спричиняючи кардинальні економічні, політичні й соціальні зміни. Характеризуючи міграційний рух населення в Україні, слід зазначити, що зовнішні міграційні переміщення населення супроводжуються напруженістю в соціальній сфері, гострота яких визначається, зворотно, багатьма чинниками, зокрема й міграційною активністю населення та соціально-демографічною структурою міграції.

II. Постановка проблеми. Після розвалу Радянського Союзу у 1990 роках суспільство було вимушене мобілізувати свої зусилля, побороти високий рівень безробіття та інфляцію. Трудова міграція стала масовим каналом прояву підвищення якості життя багатьох громадян колишнього РС. На теперішній час трудова міграція є найбільш динамічним явищем СНД та інших країн світу, вона стала серйозною школою бізнесу та ринкових відносин.

Аналіз попередніх наукових досліджень. Вагомий внесок у процес дослідження теорії і практики міжнародної трудової міграції, її соціально-економічних та демографічних важелів зробили провідні вітчизняні вчені: О. Власюк, В. Геєць, С. Злупко, А. Кравченко, Е. Лібанова, О. Малиновська, Н. Марченко, А. Мокій, С. Писаренко, О. Позняк, М. Романюк, А. Румянцева, Є. Савельєв, Л. Симів, А. Філіпенко.

Метою статті є проведення аналізу трудової міграції з метою визначення її причин, наслідків та тенденцій та визначання основних пріоритетів державної політики в сфері міграції.

III. Виклад основного матеріалу. Зазвичай розрізняють дві основні форми міграції: стаціонарні пов'язана зі зміною місця проживання,

і трудова, яка має переважно зворотний характер. У період незалежності України і трансформації економіки значно знизилась інтенсивність стаціонарних міграцій, що пов'язані зі зміною офіційного місця проживання і реєструються державною статистикою. Натомість розвитку набули нові для пострадянського простору форми міграційних переміщень: трудова міграція, рух біженців, транзит нелегальних мігрантів, повернення та облаштування представників раніше депортованих народів.

На сьогодні трудова міграція змінилась, якщо в середині 90-х років однозначно переважали кількадевні виїзди, а більше місяця тривали не більше 20% поїздок, то тепер найбільш поширеними виявилися поїздки терміном від 1 до 6 місяців (приблизно половина від загальної кількості поїздок), а інші тривають 1,5-2 роки [2]. Крім цього специфічною ознакою зовнішньої трудової міграції населення України є те, що тепер значна частина тих, хто виїхав на заробітки, повертатися не збирається. Також загрозливою тенденцією розвитку сучасної трудової міграції є той факт, що батьки, які виїхали та працюють за кордоном вже досить тривалий час, починають залучати до таких поїздок дітей [5].

Скільки за кордоном працює мігрантів досі не знає ніхто. Малиновська Л.А. відмічає, що обсяг тимчасових трудових міграцій у 2,3-2,7 млн, або 10 % працездатного населення У цілому ці дані співпадали з оцінками Міністерства закордонних справ на основі інформації посольств України за кордоном, відповідно до якої на заробітках за межами держави перебували до 2,5 млн громадян. Водночас дані Міністерства соціальної політики України, отримані на основі аналізу ринку праці, дали змогу визначити обсяги трудової міграції приблизно у 3 млн осіб [3; с.4]. Гайдуцький А.П. вважає, що за оцінками фахівців, понад 90 % трудових мігрантів не реєструються у відповідних державних установах. На його думку кількість неофіційних мігрантів реально може змінюватися від 4,5 млн. осіб до 7 млн. осіб, що станом на 01.01.2008 р., становило понад 30 % зайнятого населення [4, с. 5].

За даними Всесвітнього банку реконструкції та розвитку серед провідних країн за показни-

ками еміграції Україна займає 5 місце з чисельністю 6,6 млн. чоловік, поступившись Мексиці, Індії, Росії та Китаю [6; с.16]. Хоча порівняно з чисельністю населення емігранти становлять лише 11% від всього населення, натомість в країнах, які входять в 30 провідних країн за часткою мігруючого населення Грузії 25% (20 місце), Казахстані 23,6% (22 місце) та Молдові 22% (6 місце).

Серед основних країн-одержувачів грошових переказів в 2010 р. Україна займає 21 місце – 5,3 млрд. доларів США [6; с.26]. При цьому ці кошти у відсотках до ВВП у 2009 р. становили лише 4%, тоді як у Молдові 25% і вона зайняла 4 місце в світі за часткою коштів у ВВП за рахунок міграційних поступлень.

При цьому зростають і доходи та грошові міграційні трансферти тих, хто працює за межами батьківщини. Причому обсяги і розміри грошових переказів зростають швидшими темпами, ніж кількість самих міжнародних мігрантів, і не тільки починають відігравати важливу роль для родин, які залишилися вдома, а й стають справжнім генератором розвитку економік країн – реципієнтів грошових трансфертів мігрантів.

Демографічними чинниками, що впливають на обсяги та інтенсивність трудової міграції, є чисельність і статеві-вікова структура населення територій, на яких формуються міграційні потоки, зміни структури у часі, природний та механічний рух населення, що формує її особливості. З усіх чинників, що визначають інтенсивність трудових міграцій, демографічний, з одного боку, є менш впливовим, ніж приміром, регіональні диспропорції соціально-економічного розвитку та їх наслідки щодо ситуації на ринку праці, доходів населення тощо, а з іншого – є визначальним (якщо немає населення, то нема кому мігрувати) [1; с. 70].

Але одним з визначальних чинників, що обумовлює значні масштаби трудової міграції українців за кордон є економічна ситуація в Україні. Саме із-за економічної нестабільності, незабезпеченості робочими місцями, відсутності умов для виявлення своїх інтелектуальних та творчих здібностей, низької реальної заробітної плати населення приймає рішення працювати за кордоном.

При цьому значний вплив на величину трудової міграції здійснює і соціально-економічна ситуація в приймаючих країнах, а саме від інших внутрішніх чинників та здатності приймаючих країн їх поглинути.

Тому ми погоджуємося з думкою Малиновської О. А. [7; с. 177], що загроза втрати Україною частини громадян, які виїхали на тимчасові заробітки, посилюється через політику країн перебування, більшість з яких також страждає від депопуляції і прагне поповнити людські ресурси за рахунок іммігрантів. В останні роки низка країн ЄС запровадила законодавчі зміни і спеціальні програми, спрямовані на залучення іммігрантів, насамперед кваліфікованих: наприклад, так звані «зелені картки» в Німеччині для програмістів. Пілотний проект стимулювання переїзду для постійного проживання кваліфікованих робітників започаткував уряд Чехії. Польський ринок праці було частково відкрито для сезонних працівників з України.

Розглядаючи демографічні наслідки трудової міграції та її вплив на демографічну безпеку слід відмітити, що вони є як позитивні так і негативні (табл. 1). Для України, яка має економічну кризу, низький соціальний захист суспільства та несформоване громадянське суспільство наслідки в основному негативні. Як країна виїзду трудових мігрантів ми втрачаємо працездатне населення, що не тільки зменшує його кількість, але і деформує статеві-вікову структуру прискорюючи старіння населення.

Тривалі поїздки в цілях заробітку не сприяють формуванню сім'ї та народженню дітей, а ті сім'ї, що утворилися мають значно більший ризик розпастися. Відплив здебільшого молодих людей на роботу за кордон, що призводить до негативних демографічних наслідків для України. Мігрантський спосіб життя призводить до руйнації українських сімей. Ще ніколи в Україні так гостро не стояла проблема соціального сирітства. Сьогодні понад 200 тис. дітей сучасних українських «остарбайтерів» позбавлені батьківського [9; с.15].

Наслідком тривалого розриву сімейних зв'язків дуже часто стає асоціальна поведінка залишеного з дітьми когось з батьків, що веде до алкоголізму, розпусти, домашнього насильства (в т. ч. і сексуального), врешті-решт – до фактичного припинення існування родини, яка за всіх часів вважалася фундаментом і основою безпеки нації та держави [10].

Тому, відповідаючи на запитання, що має країна від трудової міграції – вигоди чи втрати, слід виходити з кількох обставин. Йдеться про неможливість забезпечити зайнятість трудових мігрантів в Україні, неможливість отримувати на батьківщині достатні для утримання сімей

ДЕМОГРАФІЧНІ НАСЛІДКИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ [5]

Позитивні	Негативні
Країна виїзду трудових мігрантів	
Виїзд населення з країн з високими темпами зростання населення скорочує народжуваність і частково стабілізує чисельність населення	Скорочення чисельності населення, посилення депопуляції
	Деформування статевовікової структури населення
	Зниження кількості укладання шлюбів
	Збільшення вірогідності розлучень
	Зниження вірогідності народження дітей внаслідок виїзду жінок дітородного віку
	Збільшення кількості дітей, які зростають без батьків
	Погіршення або втрата здоров'я внаслідок шкідливих умов праці, ненормованого робочого дня, несвоєчасного лікування
	Еміграція населення
Країна в'їзду трудових мігрантів	
Збільшення (або компенсація) чисельності населення	Надмірна концентрація населення у крупних містах
Омолодження вікової структури населення	Зростання вірогідності фіктивних шлюбів з метою в'їзду та перебування у країні
Підвищення кількості шлюбів	Поширення деяких видів захворювань
Можливість заселення мігрантами недостатньо заселених регіонів	

заробітки; про можливість працевлаштування в сусідніх країнах і отримання там кращих доходів; перспективу значного розширення професійних навичок, фахового та загального світогляду трудових мігрантів у країні працевлаштування та після повернення на батьківщину, а також можливість переказу та привезення на батьківщину значних сум заробітків, що вирішують нагальні життєві проблеми родин. Якщо стати на таку реалістичну позицію, то трудова міграція є, на наш погляд, вигідною для країн, що є батьківщиною трудових мігрантів.

Водночас гострою залишається проблема захисту трудових мігрантів від сваволі роботодавців та посередників, реальною є загроза опинитися в нелюдських умовах існування та праці чи потрапити в тенета торговців людьми. Трудові мігранти переважно займаються роботами, що мало сприяють підвищенню їх кваліфікації, набуттю навичок, потрібних для майбутньої продуктивної діяльності на батьківщині. Тривала відсутність також може призводити до послаблення сімейних зв'язків, що негативно впливає на демографічну ситуацію.

Заслугове на розгляд ще й така соціально-економічна проблема, як істотне погіршення

стану здоров'я наших співвітчизників через виснажливі умови праці за кордоном. Так, дослідження, проведене Міжнародною Організацією з Міграцій серед населення Закарпатської області, дає такі результати: у кожного четвертого – п'ятого респондента, який страждає на хронічні захворювання, причиною виникнення хвороби стали тривалі виїзди на заробітки, часто – травми та нещасні випадки на виробництві [8, с. 23].

Оцінюючи результати трудової міграції, важливо враховувати перспективи її розвитку. Як доводять соціологічні дослідження, орієнтація на виїзд за кордон для постійного проживання більше притаманна особам, які мають досвід трудової міграції, ніж тим, хто такого досвіду не має, а з числа заробітчанин – тим мігрантам, котрі частіше і довше перебували за кордоном. Таким чином, трудова міграція виступає фактором, що підвищує ризик еміграції. Тобто, нинішні тимчасові поїздки на заробітки у майбутньому можуть перетворитися у незворотні втрати населення. При чому ця перспектива стає більш реальною із збільшенням строків заробітчанських поїздок, кращою адаптацією мігрантів за кордоном, покращанням внаслідок цього їх заробітків та умов проживання [2].

Але крім демографічних наслідків трудова міграція здійснює негативний вплив і на соціально-економічний стан в Україні. До економічних чинників це посилення залежності від іноземного попиту не лише на товари, але і на робочу силу, зростання інфляції, неприродне зміцнення національної валюти за рахунок зовнішніх чинників (трансфертів з-за кордону), перехід до економічно-пасивного населення частини осіб, які нагромадили необхідні для життя кошти шляхом трудових міграцій, зростають ціни на житло за рахунок збільшення попиту та інші. До соціальних проблем, які створює трудова міграція є втрата кваліфікованих працівників, декваліфікація працівника у деяких професіях (при невідповідності роду діяльності), загроза нівелювання соціальної значимості зайнятості в Україні, внаслідок «витоку мізків» гальмується розвиток науки, промисловості.

Згідно даних Всесвітнього банку реконструкції і розвитку частка емігрантів з рівнем освіти вище середньої в Україні склала 3,5%, еміграція лікарів 1350 чи 0,9% лікарів, що отримали освіту в Україні [6; с. 244]. Зарплата українського науковця у 3–4 рази нижча ніж в його колеги із Східної Європи та у 5–7 разів нижча ніж в аналогічного фахівця на Заході (мінімальна річна зарплата професора у США становить 50 тис. дол.). Низький рівень зарплати є основною причиною плинності кадрів у ВЗО та зниження якості освітніх послуг [11].

Звичайно відмічаються і позитивні наслідки трудової міграції, хоча вони не демографічні, а соціально-економічні:

- покращення можливостей утримувати дітей, розширення доступу до якісного медичного обслуговування і відпочинку внаслідок «міграційних» заробітків;
- зниження напруження на ринку праці через виїзд частини трудоактивних контингентів та перехід до розряду економічно пасивного населення частини осіб, які нагромадили необхідні для життєдіяльності кошти шляхом трудових міграцій;
- розвиток підприємництва та покращення можливостей зайнятості внаслідок створення нових робочих місць колишніми трудовими мігрантами, що заробили достатні для відкриття власної справи суми грошей;
- засвоєння учасниками трудових міграцій ринкової свідомості, цінностей та норм цивілізованого суспільства;
- важливість “міграційних” грошей не лише як засобу добробуту окремих прошарків насе-

лення, а й як джерела економічного розвитку [1; с. 35].

IV. Висновки. Ми погоджуємося з Малиновською О. А. [7; с. 178], що негативних наслідків трудової міграції для демографічної безпеки України неодмінно більшатиме, позитивні - втрачатимуть своє значення. Певні сприятливі для демографічного розвитку України результати можливі лише за умови тимчасової трудової міграції (і як суспільного явища, і як індивідуальних стратегій), повернення мігрантів на батьківщину, державної політики, спрямованої на створення сприятливого середовища для максимального використання переваг, пов'язаних із зарубіжним заробітчанством.

1. Населення України. Трудова еміграція в Україні [Текст]. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с.

2. Левцун О. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема. [Електронний ресурс] О.Левцун. Режим доступу: http://dialogs.org.ua/print.php?part=project_ua&m_id=4040.

3. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування [Текст]/О.А.Малиновська. – К.: НІСД, 2011. – 40 с.

4. Гайдуцький А. П. Масштаби доходів Українських трудових мігрантів [Текст]/ А. П. Гайдуцький // Економіка держави. – 2008. – № 2. – С. 24-31.

5. Федосова В. І. Передумови, чиники та наслідки зовнішньої трудової міграції в Україні [Електронний ресурс]/ В.І.Федосова// Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Збірник наукових праць. ЛНТУ. Випуск 7 (28). – Ч. 2. Луцьк, 2010. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En_etei/2010_7_2/index.htm

6. Миграция и денежные переводы: цифры и факты [Текст]- 2011 Издание 2-е Всемирный банк по оценке перспектив развития 275 с.

7. Малиновська О. А., Жураковська Л. А. Міжнародна міграція як чинник демографічної безпеки [Текст] / О. А. Малиновська, Л. А. Жураковська// Стратегічна панорама. – 2007. – № 2. – с.172-184.

8. Трудова міграція та здоров'я мігрантів у Закарпатській області України [Текст]. – К., 1997.– 37с.

9. Мазука Л. І., Трудова міграція українців до країн ЄС: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення [Текст]/Л. І. Мазука// Стратегічні пріоритети. – 2010. – №3(16). – с.10-17.

10. Кирчів А. Трудова міграція і національна безпека України Доповідь на „круглому столі” 7 жовтня 2004 р., Львів [Електронний ресурс]. А. Кирчів// Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/kordon/migration/2004/kyrchiv07-10.htm>.

11. Свінцов О. М. Освітній комплекс як компонент економічної системи суспільства [Текст]/О.М.Свінцов// Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2003. – № 494. С. 226 – 231.

The paper examines the dynamics of labour migration in Ukraine. The analysis of demographic and socio-economic causes and consequences.